

Іваненко Т. Я., кандидат економічних наук, доцент кафедри готельно-ресторанної справи та організації бізнесу, Миколаївський національний аграрний університет, м. Миколаїв, Україна

ORCID ID: 0000-0003-0518-2563

e-mail: ivanenkotetiana84@gmail.com

Крилова І. Г., кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки підприємств, Миколаївський національний аграрний університет, м. Миколаїв, Україна

ORCID ID: 0000-0002-1392-2915

e-mail: 2305irina@gmail.com

Стан та перспективи розвитку молочного скотарства

Анотація. Втрата молочних корів – це втрата стратегічних ресурсів на селі, а їх відновлення займає не один рік. Також це скорочення робочих місць на селі, ускладнення проблем зайнятості сільського населення. Тому стабілізація й розвиток молочного скотарства повинні стати важливим пріоритетом аграрної політики в нашій країні. Ситуація, яка склалася, вимагає здійснити пошук нових форм і методів господарювання, проведення відповідного реформування відносин власності, самої підприємницької структури економічних суб'єктів та оновлення основних виробничих фондів на основі передових технологій. Тільки радикальні заходи з впровадження нових технічних і технологічних рішень, сучасних виробничих процесів, здатних випускати конкурентоспроможну продукцію, дозволять товаровиробникам молочної галузі вийти з затяжної кризи та забезпечити собі гідне місце на ринку галузі.

Ключові слова: молочне скотарство; стратегічні ресурси; господарства населення; продовольча безпека; молочарські кооперативи.

Ivanenko Tetiana, PhD, Associate Professor of Department of Hotel and Restaurant business Organization, Mykolayiv National Agrarian University, Mykolayiv, Ukraine

Krylova Iryna, PhD, Associate Professor of Department of Hotel and Restaurant business Organization, Mykolayiv National Agrarian University, Mykolayiv, Ukraine

The State and Prospects of Dairy Cattle

Abstract. Introduction. The aim of scientific work is the development of theoretical basis and practical recommendations to ensure effective functioning of dairy cattle as a strategically important industry, as well as studying areas for the effective functioning of the industry.

Purpose. The production of milk is concentrated in households, which does not allow technologically ensuring its high quality. Therefore, the main task is to develop and implement the necessary measures to increase the production of milk, reduce its cost and improve quality.

Results. The development of dairy cattle in Ukraine today is included in the primary problems of national food security. Its main strategic goals are to ensure the stability of food supply during the year under different market conditions throughout the country, availability of food to all sections of the population, regardless of income. Households produce a significant quantity of milk, but they have little effect on the market and have the low competitiveness. The structure of the livestock by type of farms includes 23.3% of livestock in agricultural enterprises and 76.7% of livestock in households. It does not correspond to the current world practice of cattle breeding in developed countries of the world. Therefore, the main purpose of cattle breeding in households is to meet the need for food and to accumulate cash resources. The development of dairy cattle breeding in the private sector is hampered by both the lack of economic efficiency of the industry and its considerable capital intensity and a number of other factors. There is a need to create the economic organizations for dairy cattle breeding in the private sector. Establishment of dairy service cooperatives will reduce the cost of purchased production resources and improve their own well-being.

Conclusions. In recent years, the consumption of milk and dairy products by the population of our country and their quality has decreased. It reduces its value as a food. This problem is rather urgent, as the Ukrainian dairy companies are unable to carry out production activities in the terms of modern market conditions. The revival of the dairy cattle breeding industry should be gradual and strategic, which is impossible without increasing the volume of state support for the industry, controlling the price policy of milk purchase, improving the relations between dairy producers and processing enterprises, introducing innovative technologies for growing cattle and total modernization of this sphere. Cooperation is one of the defining areas of dairy cattle development and can help to increase the level of competitiveness of the industry. Creation of dairy associations and cooperatives will allow accumulating funds and investing them in modernization of production. It will provide high quality of production and maximum return on the invested resources.

Keywords: dairy farming; strategic resources; households; food security; dairy cooperatives.

JEL Classification: D13; L11; M11.

Постановка проблеми. У результаті недосконалості ринкових перетворень значно скоротилося поголів'я корів у сільськогосподарських підприємствах всіх категорій, істотно знизилася їх продуктивність, зменшилися обсяги виробництва молока.

Значне скорочення виробництва продукції тваринного походження, у тому числі молока, обумовило різке зростання роздрібних цін на виготовлені з неї продукти харчування. Низка купівельна платоспроможність соціально незахищених верств населення призвела до скорочення споживання молока і молочних продуктів, що ставить під загрозу продовольчу безпеку країни.

Відродження галузі молочного скотарства та забезпечення його ефективного функціонування обумовлюється об'єктивними потребами людини у споживанні молока та молочних продуктів, забезпеченням сировинною базою переробних підприємств, використанням натуральних органічних добрив тваринного походження, що попереджує деградаційні процеси у ґрунтах, забезпеченням розширеного відтворення галузі та покращенням добробуту основних виробників продукції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливість забезпечення ефективного функціонування молочного скотарства залишається актуальним. Шляхи розвитку та основних напрямів підвищення ефективності виробництва молока на сільськогосподарських підприємствах розглядають у своїх працях такі вітчизняні вчені: В. Бойко, П. Березівський, О. Бугуцький, В. Зіновчук, В. Зимовець, М. Коржинський, П. Саблук, О. Шпичак, В. Юрчишин та інші. Слід відзначити високий рівень наукових розробок з теорії та практики ведення цієї галузі.

Продовжуючи дослідження учених-економістів, доцільно поглибити вивчення та обґрунтувати напрями розвитку стратегічно важливої галузі в господарствах населення.

Формулювання цілей дослідження. Метою статті є оцінка розвитку молочного скотарства в сільськогосподарських підприємствах України та країнах світу, визначення економічних та організаційно-технологічних резервів забезпечення ефективного функціонування молочного скотарства в господарствах населення України.

Виклад основного матеріалу дослідження. На незадовільний стан справ в галузі молочного скотарства, її ліквідації в переважній більшості підприємств вплинули ряд причин, головними з яких є: розбалансованість ринкових відносин, коли закупівельна ціна на вироблену продукцію тваринного походження не відшкодовує витрати на її виробництво; наявний диспаритет цін на продукцію скотарства і матеріально-технічні ресурси; відсутність належної уваги ефективного функціонування кормовиробництва, головною метою якого є забезпечення тварин кормами, збалансованими за всіма поживними речовинами; недосконалість системи регулювання ринку, а саме відсутність можливостей самостійного просування виробленої продукції на ринок, коли значна кількість молока реалізується через посередників, які привласнюють значну частину прибутків, створену на стадії виробництва; відсутність дієвої державної політики щодо створення сприятливих економічних умов для відродження та ефективного функціонування галузі в домогосподарствах, які є основними товаровиробниками молока.

Ключовим показником розвитку галузі молочного скотарства є споживання молочної продукції. За даними Міжнародної молочної федерації в країнах ЄС споживання в середньому складає 306 кг на душу населення в рік [5]. За даними Державної служби статистики України простежується тенденція щорічного скорочення виробництва молока на одну особу (рис. 1).

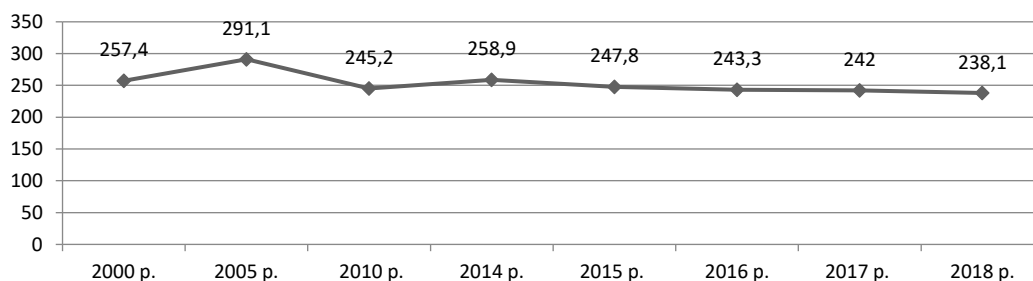

Рисунок 1 – Виробництво молока на одну особу, кг

Джерело: представлено авторами на основі даних державної служби статистики України [1]

У 2018 р. виробництво скоротилося на 19,3 тис. тонн у порівнянні з 2000 роком.

Ринок продуктів тваринного походження, у тому числі молока, займає провідне місце в продовольчій

безпеці країни. На ефективність його функціонування впливають рівень та якість життя населення.

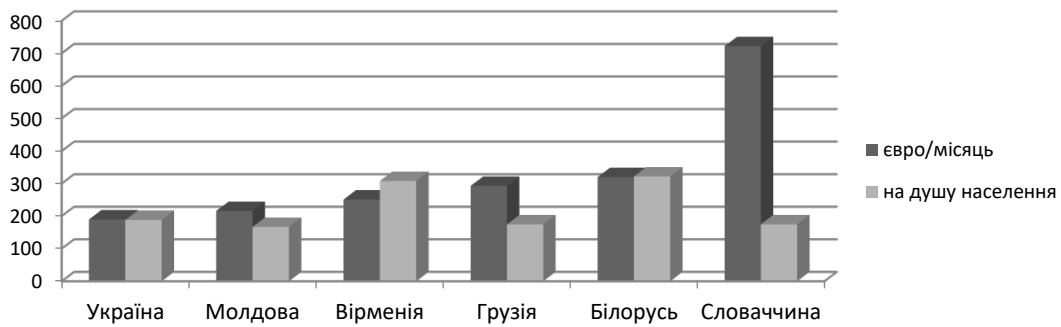

Рисунок 2 – Споживання молока на одну особу

Джерело: представлено авторами на основі [12]

Зменшення споживання молочної продукції пов'язано з купівельною спроможністю населення.

Рівень споживання молока в Україні залишається нижчим раціональних норм, розрахованих Міністерством охорони здоров'я. Розроблена Інститутом харчування НАНУ науково обґрунтована норма річного споживання молочних продуктів у перерахунку на молоко становить 438 кг на особу, зокрема молока – 182 кг; масла – 5,5 кг; кисломолочного сиру – 7,3 кг; сметани – 6,5 кг; сиру

твердого – 6,5 кг; молока знежиреного та продукції з нього – 15,9 кг [1].

Відсутність ефективних механізмів стимулювання розвитку молочної галузі в Україні призведе до подальшого збільшення обсягів імпорту молочних продуктів, послаблення вітчизняних виробників молочної продукції, а згодом і до імпортозалежності внутрішнього ринку цих продуктів.

За даними Держстату у 2018 році в Україні було вироблено 10,06 млн тонн молока, що на 2,1% менше, ніж у 2017 році (табл. 1).

Таблиця 1 Динаміка виробництва молока

	2000 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.
Поголів'я корів, тис. голів					
Україна					
у господарствах всіх категорій	4958,3	2262,7	2108,9	2017,8	1919,4
в т.ч. у господарствах населення	3107,3	1733,5	1624,3	1551,2	1451,6
Виробництво молока, тис. т					
Україна					
у господарствах всіх категорій	12657,9	10615,4	10381,5	10280,5	10064,0
в т.ч. у господарствах населення	8989,2	7946,2	7675,9	7514,8	7308,5

Джерело: представлено авторами на основі даних Державної служби статистики України [1]

Дефіцит молочної сировини в Україні призводить до зростання імпорту всіх видів молочних продуктів [4].

За даними митної служби України, за 12 місяців минулого року було завезено: молока і вершків згущених – 3,598 тис. тонн, або у 2,7 раза більше у порівнянні з відповідним періодом 2018 року; молока згущеного – 2,564 тис. тонн (в 1,1 раза більше); кисломолочної продукції – 6,467 тис. тонн (в 1,3 раза більше); молочної сироватки – 3,185 тис. тонн (в 1,5 раза більше); масла тваринного – 34,506 тис. тонн (в 3,1 раза більше); сирів – 23,724 тис. тонн (в 1,7 раза більше); морозива – 392 тонни (в 1,3 раза більше); казеїну – 106 тонн (в 1,5 раза більше, ніж за січень-грудень 2018 року).

В останні роки в цілому в Україні катастрофічно зменшується поголів'я корів. Поголів'я дійного стада зосереджено в господарствах населення – три чверті загального поголів'я по Україні.

Простежується тенденція до зменшення обсягів виробництва молока. Слід зазначити, що основним виробником молока залишаються господарства населення.

Попри це, завдяки господарствам населення в країні все ще існує поголів'я корів, структура поголів'я за типами господарств, а саме: 23,3% поголів'я у сільськогосподарських підприємствах і 76,7% поголів'я у господарствах населення, не відповідає сучасній світовій практиці утримання великої рогатої худоби (табл. 2).

Втрата молочних корів – це втрата стратегічних ресурсів на селі, а їх відновлення займає не один рік. Також це скорочення робочих місць на селі, й серед інших ускладнюються проблеми зайнятості сільського населення. Тому стабілізація й розвиток молочного скотарства повинні стати важливим пріоритетом аграрної політики в нашій країні [9].

Таблиця 2 **Виробництво молока в сільськогосподарських підприємствах (включаючи фермерські господарства) України та світу [10]**

Країна	Виробництво молока, млн т	% до загального виробництва
США	67,7	86,3
Польща	13,4	78,9
Бразилія	27,7	63,3
Німеччина	20,6	69,5
Україна	2,7	25,1

Джерело : проаналізовано авторами на основі [10,12]

Головним завданням на сучасному етапі є розробка і впровадження необхідних заходів для збільшення валового виробництва молока, зниження витрат на його виробництво та підвищення якості.

Саме через проблему низької якості молочної сировини, 80% якої виробляється в Україні господарствами населення, ринки збуту країн ЄС все ще залишаються недоступними для українських молочних продуктів. Отже, необхідно підвищувати технічну та економічну ефективність переробного сектору та адаптувати його до вимог законодавства ЄС з гігієни та якості. Вартість переробки молока залежить від якості сировини, а також росту інфляційних процесів. Головна проблема молочної галузі – дуже низька якість української сировини [5].

Зменшення поголів'я продуктивної худоби відбувається за відсутності підтримки виробництва продукції суспільного сектору, тому стверджувати про швидке відродження виробництва продукції в галузі молочного скотарства поки не доводиться.

З метою набуття статусу рівноправних партнерів у світовому товарообігу виробникам треба дотримуватися міжнародних вимог до якості продукції та управління якістю товарів. До основних міжнародних стандартів, які використовуються у молокопереробній промисловості, належать такі системи якості: ISO, HACCP (система аналізу ризиків, небезпечних чинників і контролю критичних точок) та GMP (стандарти належної виробничої практики), які здатні дозволити потужні виробники або об'єднання підприємств. Для товаровиробників впровадження систем якості є доволі затратним і трудомістким процесом [10].

Утримання великої рогатої худоби в господарствах населення – задоволення потреби в продуктах харчування та нагромадження грошових ресурсів. Попри те, що основним виробником молока залишаються господарства населення, кардинально розв'язати питання ефективного функціонування галузі молочного скотарства неможливо. Розвиткові молочного скотарства в приватному секторі перешкоджають як недостатня економічна ефективність галузі, так і її значна капіталомісткість та низка інших чинників.

Однією з причин згорання молочного скотарства є ненадійність короткострокової оренди землі.

Скотарство – галузь капіталомістка і для забезпечення достатньої окупності затрат у будівництво приміщень та їх технічного оснащення, формування належного маточного стада важливо мати гарантію більшої тривалості землекористування [8].

Нарощування ресурсного потенціалу молочного скотарства у господарствах населення не забезпечує зростання обсягів виробництва продукції галузі для задоволення продовольчих потреб. Саме тому пошук шляхів вирішення проблеми ефективності функціонування галузі молочного скотарства в сільськогосподарських підприємствах і став основою для відродження галузі в країні.

У всіх розвинених країнах світу проблема забезпечення населення високоякісними молочними продуктами вирішується за рахунок інтенсивного розвитку галузі спеціалізованого молочного скотарства.

Досягнення перспективних показників розвитку галузі неможливе без підвищення ефективності господарювання у дрібних товаровиробників. Актуальними залишаються питання переходу на інноваційні технології виробництва молока у господарствах населення, пов'язані з покращенням умов утримання тварин, доїння, годівлі, пошуку нових форм і методів господарювання, проведення відповідного реформування відносин власності [11].

Підвищення добробуту членів функціонуючих кооперативів досягається через адаптацію до умов ринкової економіки, зменшення кількості посередників під час придбання засобів виробництва та реалізації сільськогосподарської продукції, розширення доступу товаровиробників до агросервісних послуг та створення додаткових робочих місць.

Одним з важливіших завдань в господарствах, є формування раціонального польового кормовиробництва у господарствах усіх категорій і створення ефективного ринку об'ємних кормів для забезпечення поголів'я великої рогатої худоби, що знаходиться у населення.

Науковими дослідженнями Інституту кормів УААН встановлено, що через незбалансованість кормових раціонів протеїном у тваринництві мають місце перевитрати (до 30-40%) кормів та подорожчання в тих же розмірах тваринницької продукції. Однією з причин

перевитрат концентрованих кормів у тваринництві, у тому числі і в молочному скотарстві, є недостатня збалансованість кормів білком [3]. За даними Державної служби статистики України, у 2018 році

питома вага концентрованих кормів витрачених на виробництво 1 ц молока складатиме 55,8%, у порівнянні з 2015 роком витрати зросли на 14,8 в.п. (табл. 3).

Таблиця 3 Витрати кормів на виробництво 1 ц молока, ц к.од.

	Корми всіх видів			З них концентровані		
	2010 р.	2015 р.	2018 р.	2010 р.	2015 р.	2018 р.
Виробництво молока	1,18	1,00	0,86	0,37	0,41	0,48

Джерело: представлено авторами на основі даних Державної служби статистики України [1]

Як стверджує Л. Подобед, збалансувати їх за протеїном можна, перш за все, за рахунок однорічних зернобобових культур. Головними постачальниками збалансованого за амінокислотами екологічно чистого білка є посіви сої, гороху, вики ярої, чини нуту. Встановлено, що заміна в раціонах лише 10% зернових злакових зернобобовими призводить до зменшення на 30% витрат концентрованих кормів [7].

У зоні південного Степу, до якої відноситься Миколаївська область, з полів надходять майже 90-95% кормів. На жаль, сьогодні поголів'я худоби в усіх категоріях господарств області перевищує можливості кормової бази. Це призводить до недогодівлі та низької продуктивності тварин, і як наслідок – до збитків. Про те, що землеробство в сільськогосподарських підприємствах направлено не на зміцнення кормової бази, свідчить зіставлення великої розораності сільськогосподарських угідь Миколаївської області у 2018 році (86%) і питомої ваги всієї посівної площі, зайнятої під кормовими культурами у тому ж році в середньому по всіх категоріях господарств області – 5,9%, а по сільськогосподарських підприємствах цей показник дорівнює 5,1%, а це у 5 – 6 разів менше, ніж у розвинутих країнах світу [2].

Вирощування бобових культур дозволяє значно менше витратити засобів в у порівнянні з іншими кормовими культурами. В умовах низької платоспроможності підприємств магістральним напрямом збільшення виробництва та здешевлення кормів є розширення посівів багаторічних трав.

Низькі річні витрати при вирощуванні багаторічних бобових трав обумовлені, по-перше, тим, що витрати на оранку і підготовку ґрунту та посів відбувається один раз в 3-4 роки (тобто вони розподіляються на 3-4 роки) і, по-друге, високі врожаї можливо отримати і без внесення вартісних мінеральних добрив. Крім того, вони є найкращим попередником для інших культур.

Серед бобових трав у степовій зоні великі площі займає еспарцет піщаний. У порівнянні з люцерною він дає високу врожайність зеленої маси в перший рік використання і при цьому не дуже вибагливий до родючості ґрунту. Дослідженнями Інституту землеробства південного регіону встановлено, що при чисто видових посівах еспарцет поступається люцерні за продуктивністю і довголіттям використання травостоїв. Через велику зрідженість (80% у порівнянні

з першим роком використання) дослідженнями встановлена перевага бобово-злакових травосумішок. Так, еспарцет у чистому посіві на третій рік використання мав урожайність 59 ц з 1 га зеленої маси, а еспарцето-злакова травосумішка – 77 ц з 1 га на ділянках без добрив. Таким чином, еспарцето-стокосова травосуміш дещо поступається за урожайністю люцерно-злаковій, але має велику перевагу у порівнянні з неудобреними ділянками [7].

Цінність зернобобових культур також полягає в тому, що вони відрізняються і високими агротехнічними якостями, сприяють підвищенню родючості ґрунту завдяки біологічній фіксації азоту бульбочковими бактеріями і покращують азотний баланс у землеробстві.

Для виробників продукції молочного скотарства виникає необхідність створення ефективно наявного ринку кормів на державних та регіональних рівнях. Особливо це стосується тих районів, де вкрай мало природних пасовищ і сінокосів загального користування [2].

Створення ринку кормів дозволить товаровиробникам різних форм господарювання оптимізувати структуру кормових площ, що дозволить збільшити вихід поживних речовин з одиниці площі та мінімізувати внесення мінеральних добрив.

Функціонування ринку кормів, за домовленістю учасників, забезпечить нагромадження гною від худоби та його внесенням, що тимчасово зупинить мінералізацію ґрунту.

Враховуючи рекомендації науково-дослідних установ, пропонуємо побудови десятипільної польової кормової сівозміни для вищезгаданих сільськогосподарських підприємств.

Поле № 1 відводиться під зайнятий пар, на якому можуть бути посіяні такі проміжні кормові культури на зелений корм: сорго + горох + редька олійна; кукурудза + соя + озимий ріпак.

Поле № 2 рекомендується засіяти озимою пшеницею, після збирання якої будуть посіяні післяжнивні кормові травосумішки на зелений корм (кукурудза + соя + чина + озимий ріпак; сорго + чина + редька олійна).

Поле № 3 доцільно засіяти, залежно від довгострокового погодно-кліматичного прогнозу, або кукурудзою, або просом, чи чумизою – на зерно.

Поле № 4 – тритикале на зерно, після збирання якого доцільно посіяти післяжнивні кормові травосумішки на зелений корм (сорго + чина + горох + редька олійна; кукурудза + соя + чина + озимий ріпак).

Поле № 5 може бути зайнято змішаними посівами кукурудза + соя + озимий ріпак на зелений корм з підсіванням люцерно-злакових травосумішок (люцерна + стоколос безостий + житняк; люцерна + райграс високий + костриця червона).

Наступні два поля № 6 і № 7 будуть засіяні раніше згаданими люцерно-злаковими травосумішками на сіно, зелений корм і на випас.

Поле № 8 доцільно відвести під озиму пшеницю на зерно, після збирання якої будуть посіяні післяжнивні проміжні озимі травосумішки на сіно і зелений корм (озиме жито + озимий ріпак + озима вика; тритикале + озима вика + озима свиріпа).

Поле № 9 буде відведено під проміжні озимі травосумішки на зелений корм і сіно, після збирання яких можна посіяти післяжнивні кормові сумішки на зелений корм (сорго-суданковий гібрид + редька олійна + чина + горох; кукурудза + соя + чина + озимий ріпак).

Поле № 10 варто засіяти кормовими буряками або кормовими баштанними.

Висновки. Розвиток молочного скотарства України на сьогодні включено до складу пріоритетних проблем національної продовольчої безпеки. Її основними стратегічними цілями є забезпечення: ресурсної достатності продовольчих товарів за рахунок нарощення виробництва; стабільності продовольчого постачання протягом року за різних ринкових умов на всій території країни; доступності якісних харчових продуктів усім верствам населення незалежно від доходів.

Останні роки споживання молока та молочних продуктів населенням нашої країни зменшується, знижується їх якість. Погіршуються смакові якості продукції та знижується її цінність як продукту

харчування. Ця проблема є досить актуальна, оскільки ринок молока в Україні скорочується, вітчизняні молокопереробні підприємства не в змозі здійснювати виробничу діяльність відповідно до жорстоких ринкових умов.

З метою створення власних виробничих потужностей стратегічним напрямом розвитку товарного виробництва молока мають стати інтеграційні процеси, у тому числі залучення до них особистих селянських господарств та інших дрібнотоварних форм господарювання на селі.

Відродження галузі молочного скотарства повинно мати поетапний і стратегічний характер, що неможливо без нарощування обсягів державної підтримки галузі, контролювання цінової політики закупівлі молока, удосконалення відносин між виробниками молока та переробними підприємствами, упровадження інноваційних технологій вирощування ВРХ та тотальної модернізації тваринницьких потужностей. Вважаємо, що одним із визначальних напрямів розвитку молочного скотарства та підвищення рівня конкурентоспроможності галузі є кооперація.

Об'єднання товаровиробників в обслуговуючі молочарські кооперативи сприятиме розвитку галузі та активно співпрацювати з питань виробництва кормів з аграрними формуваннями, що функціонують на території сільської або селищної ради.

Створення та забезпечення ефективного функціонування ринку кормів дозволить господарствам суспільного сектора мати як економічний ефект (через застосування ресурсозберігаючих технологій), так й покращення родючості ґрунту (через нагромадження та внесення органічних добрив).

Функціонування ринку кормів для господарств населення дозволить мінімізувати витрати на утримання корів в домогосподарствах та стабілізувати ситуацію на ринку молока. На нашу думку, вирішення цих пріоритетних задач сприятиме розв'язанню проблем, що постали перед галуззю.

Література:

1. Сільське господарство України : статистичний збірник / за ред. О. М. Прокопенко. Київ : Державний комітет статистики України, 2019. 235 с. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2019/zb/09/Zb_sg_2018%20.pdf
2. Іваненко Т. Я. Відновлення та удосконалення польового кормовиробництва – важливий шлях до підвищення рівня забезпеченості скотарства якісними кормами. *Вісник аграрної науки Причорномор'я*. 2007. Вип. 3 (42). С. 72-78.
3. Іваненко Т. Я., Коваленко Г. В. Впровадження перспективних кормових культур – основа підвищення продуктивності дійного стада. *Економіка і суспільство*. 2017. № 9. С. 773-780.
4. Food and Agriculture Organization of the United Nations : website. URL: <http://www.fao.org>.
5. Лозинська І. В. Аналіз стану виробництва та перспективи розвитку галузі м'ясо-молочного скотарства в сільськогосподарських підприємствах. *Економіка АПК*. № 5. 2013. С.14-20.
6. Маслак О., Хворост Т. Світові тенденції молочного ринку. *Пропозиція*. 2010. № 2. С. 44-46.
7. Подобед Л. І. Кормовиробництво на Півдні України. *Пропозиція*. 2004. № 4. С. 38-42.
8. Саблук П. Т., Бойко В. І. Економіка виробництва молока і молочної продукції в Україні. Київ : ННЦ ІАЕ, 2005. 340 с.
9. Шибаніна О. В., Іваненко Т. Я. Логістизація молочного скотарства в домогосподарствах територіальних громад. *Економіка та суспільство*. 2019. Вип. 20. DOI : <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2019-20-56>.
10. Хворост Т. В. Розвиток світового та національного ринків молочної продукції. *Ефективна економіка*. 2014. № 11. URL : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3519>
11. Шиян Н. І., Ляліна Н. С. Економічні проблеми інтенсифікації виробництва молока в контексті теорії спадної віддачі. *Економіка АПК*. 2007. № 11. С. 74-79.
12. Евростат : <https://ec.europa.eu/eurostat/371>

References:

1. Prokopenko, O. M. (Eds.) (2019). *Siljsjke gho gospodarstvo Ukrajinjy* [Agriculture of Ukrainian]: statistical collection. Kyiv: State Statistics Committee of Ukraine Retrieved from http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2019/zb/09/Zb_sg_2018%20.pdf / [in Ukrainian].
2. Ivanenko, T. Y. (2007). *Vidnovlennja ta udoskonalennja poljovogho kormovyrobnyctva – vazhlyvyj shljakh do pidvyshhennja rivnja zabezpechenosti skotarstva jakisnymy kormamy* [Restoration and improvement of field fodder production - an important way to increase the level of livestock supply with quality forage]. *Bulletin of Agrarian Science of the Black Sea region, MNAU*, (42), 72-78. [in Ukrainian].
3. Ivanenko, T. & Kovalenko, A. (2017). *Vprovadzhenia perspektyvnykh kormovykh kultur – osnova pidvyshchennja produktyvnosti diinoho stada* [Implementation of promising forage crops is the basis of Increasing the productivity of dairy cattle]. *Economy and Society*, 9, 773–780 [in Ukrainian].
4. Food and Agriculture Organization of the United Nations. Retrieved from: <http://fao.org>.
5. Lozynskaya, I. V. (2013). *Analiz stanu vyrobnyctva ta perspektyvy rozvytku ghaluzi m'jaso-molochnogho skotarstva v siljsjkgospodarsjkykh pidpryjemstvakh* [Analysis of the state of production and prospects for the development of the meat and dairy cattle breeding industry in agricultural enterprises]. *Economics of agriculture*, 5, 14-20 [in Ukrainian].
6. Maslak, O. & Khvorost, T. (2010). *Svitovi tendenciji molochnogho rynku* [Global trends in the dairy market]. *Propozytsiia*, 2, 44-46 [in Ukrainian].
7. Podobed, L. I. (2004). *Kormovyrobnyctvo na Pivdni Ukrajinjy* [Feed production in the south of Ukraine]. *Propozytsiia*, 4, 38-42 [in Ukrainian].
8. Sabluk, P. T. & Boiko, V. I. (2005). *Ekonomika vyrobnyctva moloka I molochnoi produkciji v Ukraini* [Economy of production of milk and dairy products in Ukraine], Kyiv, NNTs IAE [in Ukrainian].
9. Shebanina, O. V. & Ivanenko, T. Ya. (2019). *Loghistyziacija molochnogho skotarstva v domogho gospodarstvakh terytorialnykh ghromad* [Logisticization of dairy livestock in households of territorial communities]. *Economy and society*, 20. doi: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2019-20-56/> [in Ukrainian].
10. Khvoros, T. V. (2014). *Rozvytok svitovogho ta nacionaljnogho ryнкiv molochnoji produkciji* [The development of global and national markets dairy products]. *Efektivna ekonomika*, 11. Retrieved from: <http://www.economy.nayka.com.ua> [in Ukrainian].
11. Shyian, N. I. (2007). *Ekonomichni problemy intensyfikaciji vyrobnyctva moloka v konteksti teoriji spadnoji viddachi* [Economic problems of intensification of milk production in the context of the theory of diminishing returns]. *Ekonomika APK*, 11, 74-79 [in Ukrainian].
12. Eurostat. Retrieved from <https://ec.europa.eu/eurostat/371>.

Ця робота ліцензована Creative Commons Attribution 4.0 International License